

УДК [33 8.43 9.5 :639.38](477)

Дітріх І.В.

*кандидат хімічних наук,
доцент кафедри товарознавства продовольчих товарів та експертизи в митній справі
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА І СПОЖИВАННЯ РИБИ ТА РИБНИХ ТОВАРІВ

Стаття присвячена дослідженню виробництва і споживання риби та рибних товарів в Україні. Представлено аналіз тенденцій у вилові риби та зазначені фактори, що негативно впливають на розвиток рибної галузі. Проведено порівняння обсягів імпорту-експорту риби протягом останніх років.

Ключові слова: риба, рибні товари, морепродукти, рибне господарство, імпорт риби, експорт риби, споживання риби і морепродуктів.

Дитрих І.В. ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПРОИЗВОДСТВА И ПОТРЕБЛЕНИЯ РЫБЫ И РЫБНЫХ ПРОДУКТОВ

Статья посвящена исследованию производства и потребления рыбы и рыбных товаров в Украине. Представлен анализ тенденций в вылове рыбы и определены факторы, которые негативно влияют на развитие рыбной отрасли. Проведено сравнение объемов импорта-экспорта рыбы в течение последних лет.

Ключові слова: рыба, рыбные товары, морепродукты, рыбное хозяйство, импорт рыбы, экспорт рыбы, потребление рыбы и морепродуктов.

Ditrich I.V. THE MAIN TRENDS IN THE PRODUCTION AND CONSUMPTION OF FISH AND FISH PRODUCTS

The article deals to the study of the production and consumption of fish and fish products in Ukraine. Presents an analysis of trends in fish catch and the factors that affect the development of the fishing industry. The comparison of volumes of import-export of fish in recent years.

Keywords: fish, fish products, seafood, fisheries, fish imports, exports, fish, consumption of fish and seafood.

Постановка проблеми. Виробництво та споживання риби і рибних продуктів є одним із важливих показників економічного та соціального рівня розвитку країни. На сучасному етапі спостерігається зниження обсягів вилову риби і виробництва рибопродукції, тому аналіз основних тенденцій стану та розвитку ринку риби є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ефективних напрямів розвитку рибного господарства присвячено роботи вченого Н.М. Вдовенка [1]: «...ситуація, що склалася в інфраструктурі ринку риби, свідчить про доцільність її реформування, створення нової моделі розвитку, поліпшення інвестиційної привабливості». О.В. Загороднюк [2] вивчає тенденції розвитку ринку риби, Т.К. Лебская [3] проводить аналіз стану та перспектив рибного ринку України. В.І. Борейко [4]: «...Україні необхідно стабілізувати роботу рибогосподарського комплексу, особливо у питаннях ведення рибництва на внутрішніх водах, адже це єдиний шлях до зменшення імпорту риби на український ринок». Ю.П. Мазур [5]: «...перспективним є нарощування виробництва власної морепродукції за рахунок розвитку аквакультури, особливо в прибережних морських водах». Ганжуренко І.В. [6]: «Зниження обсягу вилову риби на внутрішніх водоймах в Чорному, Азовському морях спостерігається протягом останніх 50 років і зумовлене втратами природних нерестовищ і місць нагулу риби, погіршенням екологічного стану водойм, недосконалою орієнтацією промислу, пресом браконьєрського лову риб».

Формулювання завдань статті. Дослідження основних тенденцій виробництва та споживання риби та рибних товарів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Риба є не тільки цінним джерелом повноцінних білків, легкозасвоюваних жирів, вітамінів, насамперед груп А і D, добре збалансованого комплексу макро-мікроелементів, необхідних для збалансованого харчування людини, але й джерелом сировини для сільського

господарства, фармакологічної, косметичної та інших галузей промисловості.

Світовий ринок риби зростає з кожним роком. За приблизними підрахунками у 2013 році виробництво риби та морепродуктів у світі склало 154,5 млн тонн, що на 13,5% вище за показник 2009 року [7]. Так, з 2004 до 2013 року світове споживання рибопродуктів на одиниць населення збільшилося на 21,9%, тобто із 16,2 кг до 20. Світове споживання риби і морепродуктів, виключаючи нехарчове їх використання, складає 136–138 млн тонн [8].

Ведення рибальства та рибництва є висококонцентрованим видом діяльності. Близько 80% загального видобутку рибної продукції забезпечують усього 20 країн, серед яких Китай є беззаперечним лідером. Також світовий стан пропозиції на ринку риби та морепродуктів протягом тривалого часу визначають Перу, США, Чилі, Індонезія, Японія, Індія, РФ, Таїланд, Норвегія, Латвія, Естонія. Ведення рибного господарства цими країнами зумовлено виходом до морів, наявністю розвинених портів і хорошої державно-регуляторної бази [9–10].

У 2009–2013 роках, за даними «BusinesStat», глобальний продаж риби та морепродуктів у світі збільшився на 13,1% і у 2013 році становив 147,3 млн тонн, а в 2014 році стабільно зростає. За прогнозами «BusinesStat» у 2014–2018 роках продаж рибопродукції у світі зростатиме в середньому на 2,5% в рік [7].

Основними районами міжнародного рибальства є Атлантичний океан і його моря – 33%, Тихий океан – 51% та Індійський – 10%. Найбільш продуктивними районами є північні частини Атлантичного й Тихого океанів, а також тропічна частина Тихого й Індійського океанів.

Міжнародна конвенція ООН із захисту біологічних ресурсів Світового океану передбачає вилов риби найцінніших видів (лососевих, осетрових та ін.) за квотами. Україна дотримується цієї Конвенції, сприяючи збереженню рівноваги екологічних та економічних пропорцій [9].

Враховуючи дані за останні 14 років, можна сказати, що вилов риби в Україні з року в рік був нерівномірним. Максимальний вилов риби був у 2000 році і склав 346,6 тис. тонн риби. З 2001 до 2004 року вилов риби в Україні стрімко впав на 151,6 тис. тонн. У 2004 році вилов риби досягнув мінімального значення – 195,1 тис. тонн. З 2009 року простежувалася негативна тенденція у вилову риби, і тільки в 2013 році цей показник почав зростати, проте порівняно з початком 2000-х років, він залишався все ще незначним і становив 216,4 тис. тонн. Що стосується 2014 року, то у зв'язку із нестабільною політико-економічною ситуацією у країні, Криму важко оцінити реальну ситуацію в галузі вилову риби [10].

Більшу частину сировини для рибопереробної галузі добувають в 200-мильних прибережних водах інших країн і відкритої частини світового океану. В Україні відбулося скорочення обсягів вилову океанічних видів риби практично на дві третини з попередніми роками. Незначні обсяги вилову риби й добування морепродуктів і виробництва товарно-харчової рибної продукції океанічними підприємствами залежать від стану флоту. Старіння суден і збільшення витрат на їхній ремонт призводить до скорочення

вилову. Основу океанічного промислу становлять рибодобувні підприємства недержавної форми власності ВАТ «Інтерриб-флот», що працюють у районі Центрально-Східної Атлантики (Мавританії), та державні підприємства «Сервіс», «Fishing Company S.A». Судна типу БАТМ державного підприємства «Сервіс» і компанії «Fishing Company S.A.» здійснюють вилов в економічній зоні Нової Зеландії [1, с. 10].

Серйозні проблеми рибного ринку в Україні з кожним роком загострюються усе сильніше. Динаміка обсягу вилову риби й водних ресурсів за їх видами представлена в таблиці 1 [11]. З неї помітно, що основні позиції за видами попиту на внутрішньому рибному ринку, які визначають улови, мають: сардини, кілька, тюлька, хамса піленгас, бичок та інші малоцінні види. Зважаючи на низькі ціни цих видів риби, можна зробити висновок про купівельну спроможність населення. Зрозуміло, що сучасне економічне становище країни не може сприяти різкому підвищенню попиту на рибу й продукти її переробки. Тим паче, що роздрібні ціни на цей товар зараз порівняні до цін на курятину та недорогі сорти свинини й м'яса великої рогатої худоби.

Таблиця 1

Вилов риби та добування інших водних живих ресурсів за видами (тонн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Вилов риби	234 185	202 231	198 335	220 543	238 600	215 017	205 285	195 490	216 354
оселедців	270	300	324	506	446	485	432	227	381
сардин	38 979	31 845	34 543	45 151	34 773	22 277	19 748	9 763	4 883
кільки	31 423	17 214	15 762	20 197	23 132	24 230	23 499	15 704	12 535
тюльки	12 563	8 667	11 999	11 869	12 901	10 346	15 314	8 232	11 730
хамси	5 407	6 151	8 604	11 142	15 117	22 486	25 063	29 800	36 632
вобли, тарані	1 077	881	12 22	776	668	688	871	1 540	1 405
судака	423	404	493	391	420	367	441	396	398
ляца	1 979	1 967	2 854	2 930	3 048	2 713	2 507	2 830	3 301
Кефалі (пеленгаса)	6 035	6 911	6 143	5 133	7 169	3 837	3 705	1 435	1 296
коропа	10 531	10 322	11 255	10 671	11 029	9 858	8 762	10 357	11 524
товстолобика	14 705	14 732	15 249	14 479	12 396	11 752	12 139	12 146	14 778
скумбрії	2 880	3 880	2 881	6 718	9 526	16 814	14 646	14 710	13 028
ставриди	25 773	21 614	25 144	23 854	36 299	25 852	20 431	23 417	25 149
бичка азовського	9 607	8 065	6 273	7 628	7 436	8 888	6 765	9 163	13 349
пісчанки	380	631	1042	536	943	910	900	731	3 800
тріскових	1 375	921	1 282	169	97	37	93	294	506
інших видів	70 778	67 726	53 265	58 393	63 200	53 477	49 969	54 745	61 659
добування інших водних живих ресурсів	31 400	26 606	15 334	23 984	18 253	3 664	5 897	8 436	9 448
зокрема ракоподібних	14 077	14 137	24	7 586	46	41	49	61	4 800
моллюсків	17 256	12 439	15 138	15 999	15 626	2 732	3 884	8 132	3 817

Таблиця 2

Вилов риби й вилов інших водних живих ресурсів в Україні, тис. тонн

Рік	Усього	За видами водоймів			
		У внутрішніх водоймах	У винятковій (морській) економічній зоні України	У виняткових (морських) економічних зонах інших країн	У відкритій частині світового океану
2005	265 585	37 396	61 176	149 622	17 391
2006	228 840	36 701	46 799	122 374	22 966
2007	213 669	43 207	46 909	123 553	–
2008	244 527	41 229	55 037	140 705	7 556
2009	256 853	42 201	67 314	147 338	–
2010	218 681	38 364	69 725	110 592	–
2011	211 182	37 574	74 870	98 738	–
2012	203 926	41 569	63 454	98 903	–
2013	225 802	45 695	78 848	96 578	4 681

При цьому обсяг вилову риби у водоймах в економічній зоні України та в інших державах у 2013 році збільшився, порівняно з 2012 роком лише на 8% – до 175 426 тис. тонн. У відкритій частині Світового океану вилов риби незначний – 4 681 тис. тонн, тому це не мало особливого впливу на український ринок риби (табл. 2) [11].

Обсяг рибного ринку України становить близько 660 тис. тонн продукції в рік, 85% рибного продукту у вітчизняній продуктивній корзині займає імпорт [12].

Серед постачальників на український ринок рибної продукції лідирує Норвегія – більше 60% від усіх імпортованих поставок [12].

Так, у 2013 році норвезька рибна продукція становила близько 100 тис. тонн. Це пов'язано з тим, що українці споживають більше пелагічних видів риби: оселедець, мойва, скумбрія. За даними Норвезького Комітету з питань риби, у 2009 році експорт пелагічних видів риби досягнув максимальних показників і склав 170 тис. тонн, але з 2010 року імпорт цих видів в Україні показав зниження. Цьому є кілька пояснень: скорочення квот на мойву, оселедця та конкуренції з боку інших країн-постачальників [13]. У 2014 році в Україну завезли 9 тис. тонн норвезької риби і морепродуктів, що на 6 тис. тонн більше ніж у минулому році. Вартість продукції збільшилася на 9%.

Останнім часом спостерігається зростання імпорту риби та морепродуктів американського виробництва. Постачання американської рибної продукції в Україну розпочався в 2004–2006 роках, коли українські споживачі вперше спробували недорогого штучно вирощеного лосося із США. Сьогодні цей продукт становить 20% від усіх поставок американської риби в країну. Але не слід забувати, що із США на український ринок також завозиться і камбалу, сардини, краби, лобстери.

У 2014 році імпорт лосося і форелі на територію України знизився, порівняно з минулим роком. Причиною стало підвищення цін і нестабільна ситуація на сході України. Так, у 2014 році обсяг імпорту лосося в Україну склав 976 тонн, що на 48% менше ніж в аналогічний період минулого року, форелі, за серпень 2014 року, – 82 тонни, що на 64% менше ніж за аналогічний період 2013 року. Імпорт оселедця, скумбрії і мойви, навпаки, зріс: обсяг імпорту оселедця склав 7 тис. тонн, скумбрії – 95 тонн, мойви – 1 тис. тонн. Основні імпортери, які постачають рибу і морепродукти в Україну – це представники Норвегії («Marine Harvest AS Ice Seafood AS», «Hallvard Leroy», «Norway Royal Salmon», «Nergard AS, Norway Pelagic AS», «Egersund Fisk Group», «CA Mordal Consulting»), Шотландії («Denholm Seafoods Ltd»), Голландії («Marine Foods B.V.»), Ісландії («Iceland Pelagic», «Iceland Seafood ehf»), США («Pacific Seafood»), Канади («Ocean Choice International Ltd»), Росії («Флайфіш», «Росрыбторг»), Білорусії («Санта-Бремор»), Литви («Benko Servisas»).

Україна сьогодні імпортує близько 90% риби. Така ситуація склалася через відсутність профільного флоту, переробної промисловості, квот в нейтральних водах і браконьєрства. Крім цього, собівартість рибної української продукції вище ніж імпортованої, тому продукція втрачає свою конкурентоспроможність [10].

Експорт риби і морепродуктів з України незначний і носить швидше декларативний характер. Його основу складають види риби, які не користуються високим попитом на вітчизняному ринку, дрібна сардина, сардинела, скумбрія і кілька інших ви-

дів, які придатні тільки для консервування, а також ікра осетрових (чорна ікра) та інших риб. Найбільшу кількість риби і морепродуктів Україна експортує в країни СНД (приблизно 95% від загального обсягу експорту). Основними споживачами української риби є Російська Федерація, Казахстан, Молдова та Польща [1, с. 18].

Одним із факторів, що пояснює складність конкурентоспроможності риби українського виробництва є те, що рибна продукція, яка надходить із держав ЄС, Китаю, Туреччини та деяких інших, виловлена і вирощена в умовах державної підтримки, тому реалізується за доволі низьким цінам. Українські ж рибакі за останні 20 років не мали такої можливості, тому без відповідної підтримки держави суттєво підвищити конкурентоздатність вітчизняної продукції їм проблематично [3].

Всесвітня організація охорони здоров'я рекомендує вживати людині не менше 19 кг риби в рік. Згідно з даними Держкомстату України, у 2013 році показники споживання риби і рибної продукції на одиницю населення в Україні зросло до 21,6 кг, що можна аргументувати підвищенням імпорту і незначним збільшенням обсягів власного виробництва за окремими напрямками рибогосподарської діяльності. Варто зазначити, що протягом 2000–2008 років споживання риби та рибних продуктів (за рік на одиницю населення) зростала з 15,6 до 25,2 кг, це відбувалося фактично за рахунок зростання імпорту морської риби, насамперед у 2005–2008 роках. Протягом наступного періоду цей показник неухильно зменшувався і в 2011 році впав до рівня 20,4 кг, що значною мірою можна пов'язати з наслідками фінансово-економічної кризи, яка вплинула на скорочення імпорту в Україну риби і рибних продуктів. У 2012 році цей показник становив 441 тис. тонн при середньому споживанні на людину 21,4 кг в рік, що на 23% менше, порівняно з 1990 роком, коли на внутрішньому ринку частка продукції вітчизняного виробництва була значно більшою (рис. 1) [10].

Смакові уподобання українців консервативні: майже 40% припадає на оселедець, 10% – на хек, по 5% – на мойву, салаку, кільку і скумбрію, а решта – на палтус, тріску, сьомгу, осетра, форель й ін. Найбільшу перевагу вітчизняні споживачі віддають живій – 60%, значно менше – солоній та копченій рибі [14, с. 8–11].

Український споживач віддає перевагу свіжому продукту і намагається купувати не морожену, а охолоджену рибу. На жаль, ввозити в Україну охолоджену рибу з Норвегії або Росії практично неможливо. Цьому перешкоджають високе мито і довгий процес розмитнення, який дорівнює терміну її реалізації [15].

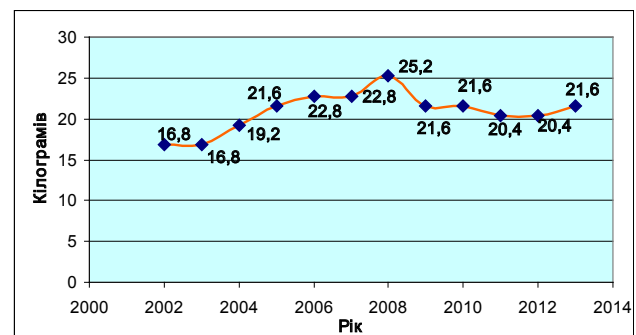

Рис. 1. Споживання риби і рибних продуктів за рік на одиницю населення, кг

Серед морепродуктів найбільшу питому вагу за рівнем споживання мають креветки; на другому місці – кальмари, потім мідії і восьминоги. Оскільки молюски та ракоподібні – це продукти, які швидко псуються, то для українців морські делікатеси більш звичні у вигляді пресервів, морських коктейлів або заморожених напівфабрикатів, а також готових салатних заправок і соусів. Ринок устриці в Україні, природно, зовсім невеликий і вичерпується п'ятьма-шістьма імпортерами, які постачають живий делікатесний товар з французьких устричних господарств. Найбільш відомий постачальник французької устриці в Україну – компанія «Ла Мар», на другому місці – «Наутілус», потім «Prod Exro» та ін. При цьому лідер значно випереджає інших постачальників за обсягами поставок: компанія «Ла Мар» ввозить приблизно 180 тонн/рік, «Наутілус» – 30–40 тонн/рік, інші компанії – на 12–15 тонн/рік. Загальний обсяг ввезення французької устриці київськими компаніями становить до 300 тонн щорічно. Порівняно дорогий продукт із Франції становить більшу частину українського устричного ринку, обсяги якого залишаються стабільно передбачуваними протягом останніх років, враховуючи відсутність бурхливого зростання купівельної спроможності [16].

Збереження рибної галузі було б можливе завдяки грамотному держрегулюванню, але воно поки що носить фрагментарний характер. Прийняті Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про аквакультуру» та інші нормативні документи створили більш сприятливі умови для розвитку рибного господарства. Разом з тим, ще залишається багато проблем та факторів, які стримують інтенсивний розвиток вітчизняного виробництва риби, тому Україна продовжує бути імпортозалежною країною.

Висновки. Установлено основні тенденції виробництва і споживання риби та рибних товарів в Україні, які свідчать про відставання рибної галузі від світових темпів розвитку та рівня споживання риби населенням країни. Визначено, що рибний ринок України розвивається хаотично та є імпортозалежним.

З'ясовано причини складності конкурентоспроможності риби українського виробництва.

Виявлено особливості споживання риби, які характеризуються такими рисами: як і раніше у вітчизняного споживача значним попитом користуються оселедець, скумбрія, мойва, хек; найбільшу перевагу українці віддають живій рибі і значно менше солоній та копченій продукції; делікатесні види

риб та морепродуктів користуються незначним попитом у «середнього» споживача.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вдовенко Н.М. Сучасний стан та напрями розвитку рибного господарства в Україні / Н.М. Вдовенко // Економіка агропромислового виробництва. – 2010. – № 3. – С. 15–20.
2. Загороднюк О.В. Перспективи розвитку вітчизняного ринку риби / О.В. Загороднюк // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 1. – С. 135–139.
3. Лебская Т.К. От осетра до корюшки. Состояние и перспективы развития рыбного рынка Украины / Т.К. Лебская, Н.В. Голембовская // Мир продуктов. – 2013. – № 9. – С. 46–49.
4. Борейко В.І. Роль рибництва в забезпеченні продовольчої безпеки країни / В.І. Борейко, Н.П. Павлюк // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2012. Вип. 2(58). – С. 13–19. – (Серія «Економіка»).
5. Мазур Ю.П. Особливості впливу кризи на діяльність підприємств рибного господарства України : зб. наук. праць / Ю.П. Мазур // Вісник ХНАУ. – Харків, 2009. – С. 142–149.
6. Ганжуренко І.В. Сучасний стан і розвиток рибопродуктового підкомплексу України та світу / І.В. Ганжуренко // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2013. – Вип. 3(1). – С. 72–75.
7. Новости рыбного рынка. Продажи рыбной продукции в мире увеличились на 13,1% [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fishretail.ru/news/prodagi-ribnoy-produktsii-v-mire-uvlechilis-na-131-322454>.
8. Федеральное агентство по рыболовству [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fish.gov.ru/presscentre/smi-review/Pages/019536.aspx>.
9. Районы рыболовства и рыбководства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.znaytovar.ru/new2873.html>.
10. Шевченко Д.О. Рынок рыбного хозяйства Украины [Электронный ресурс] / Д.О. Шевченко. – Режим доступа : https://investure.com.ua/analytics/investments/rynok_rybnogo_hozyajstva_ukrainy.
11. Статистичний щорічник України за 2013 рік / за ред. О.Г. Осауленко. – К. : ДП «Інформаціо-аналітичне агентство». – 2014. – 534 с.
12. Рыбный импорт нарастает. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pishcheprom.rbc.ua/rus/rybnyy-import-narastaet-05082014112700>.
13. Рынок морепродуктов: Норвегия и Украина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://itogi.ua/ekonomika/9520-2014-07-30-15-45-25.html>.
14. Михнева Э. Г. Рынок рыбы, морепродуктов в Украине и перспективы его развития / Э.Г. Михнева, Т.К. Лебская // Продовольственная индустрия АПК. – 2012. – № 3. – С. 8–11.
15. Смольникова А.И. Рыбное место. Обзор рынка [Электронный ресурс] / А.И. Смольникова // Мир продуктов. – 2010. – № 4. – Режим доступа : http://www.proinfo.com.ua/proizvodstvo/ryba_i_moreproduktyi/ryinok/ryibnoe_mesto.html.
16. Рынок красной икры в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.proinfo.com.ua/proizvodstvo/ryba_i_moreproduktyi/ryinok/ryinok_krasnoj_ikryi_v_ukraine.html.